

ยาร่วง

วิเชียร ฤ น กร

“อหฺลุดตุคฺดฺยฺ พุ่ญฺนฺองใหญ่ พอนานๆ ไป พุ่ใหญ่ญฺองนฺยฺ”

ข้อความดังกล่าว เป็นปริศนาคำทายสำหรับเด็กๆ ทางภาคใต้ของประเทศไทย ปริศนาคำทายเป็นการเล่นเพื่อฝึกเชาวน์ปัญญา และทดสอบความสังเกต ความรอบรู้อย่างหนึ่ง โดยผู้ตั้ง หรือผู้ผูกปริศนาและเนื้อความในปริศนาแต่ละคนแต่ละเนื้อความมีวัตถุประสงค์ไม่เหมือนกัน บางทีก็เป็นการฝึกฝนและทดสอบเชาวน์ปัญญา บางทีก็ทดสอบความสังเกต ความรอบรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติที่อยู่ใกล้ๆ ตัวเด็ก

ปริศนาคำทายสำหรับเด็กดังกล่าว มีวัตถุประสงค์ เพื่อทดสอบความสังเกตจากธรรมชาติที่เด็กได้ประสบพบเห็นอยู่ในชีวิตประจำวันของเด็กเอง โดยเฉพาะเด็กทางภาคใต้ ดังกล่าวแล้ว ซึ่งไขความได้ว่า คือ “ผลและเมล็ดของยาร่วง หรือ มะม่วงหิมพานต์”

คือว่า ผลของยาร่วง หรือ มะม่วงหิมพานต์ มีลักษณะประหลาด ส่วนที่เป็นผล คือก้านของดอกที่ขยายตัวพองขึ้น และส่วนที่เป็นผลจริงๆ คือ เมล็ด ที่มีรูปร่างเหมือนไต ติดอยู่ตรงปลายสุดของก้านดอกดังกล่าว เมื่อยังอ่อนจะมีสีเขียว และจะขยายตัวโตใหญ่กว่าผลในระยะแรก เมื่อได้ขนาดก็จะหยุดเจริญเติบโต เปลี่ยนสีเป็นสีน้ำตาลหรือสีเทา และพร้อมกันนั้น ดอกที่เป็นผลปลอมก็จะเริ่มขยายแบ่งตัวพองโตขึ้น จนใหญ่กว่าเมล็ดหรือผลจริง จนกระทั่งผลปลอมสุกงอม

ยาร่วง หรือ มะม่วงหิมพานต์ เป็นพืชชนิดหนึ่งของภาคใต้ที่มีมานานแล้ว จนเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วทุกจังหวัด แต่มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น นครศรีธรรมราช เรียกว่า “ยาร่วง” พัทลุง สงขลา เรียกว่า “หั่วคล้อก” บ้าง “หั่วคร็อก” บ้าง “เล็ดล่อ” บ้าง “ท้ายล่อ” บ้าง ระนอง เรียกว่า “ยาโหย” บ้าง “ยาหุ่ม” บ้าง กระบี่ เรียกว่า “กาหัย” บ้าง นราธิวาสเรียกว่า “กะแตแหล” บ้าง สุราษฎร์ธานี เรียกว่า “ม่วงทูนหน่วย” หรือ ทางภาคกลาง เรียกว่า “มะม่วงหิมพานต์” เป็นต้น

การเรียกชื่อสิ่งชนิดเดียวกันแตกต่างกันหลายอย่างหลายชื่อเช่นนี้ ก็ย่อมจะมีสาเหตุ และได้รับที่มียับประวัติแตกต่างกันมานานั่นเอง เช่น พัทลุง, สงขลา เรียกว่า “หั่วคล้อก” ก็มี ผู้สันนิษฐานว่า มาจากคำมลายูในคำที่ว่า Jambu Golok คำว่า Golok ในภาษามลายู หมายถึง มีค ชนิดหนึ่ง มีค้ำมงอ (มีคชนิดนี้ คนไทยทางภาคใต้ เรียกว่า “ไค้คล้อก” และเพราะเมล็ดมะม่วงหิมพานต์มีรูปเหมือนค้ำมมีคชนิดนี้ คนบางท้องถิ่นที่คุ้นเคยกับคำมลายู จึงเรียกผล มะม่วงหิมพานต์ว่า “หั่วคล้อก”

สุราษฎร์ธานี เรียกว่า “มะม่วงทูนหน่วย” นี้เรียกตามลักษณะที่เห็นหน่วย คือ ผล ก็คือเมล็ดทูนผลของมันซึ่งเป็นส่วนของเนื้อเอาไว้นั่นเอง ส่วนคำว่า “เล็ดล่อ” “ท้ายล่อ” ก็คงจะเข้าตามลักษณะที่เห็นดังกล่าว

ส่วนคำว่า “ยาหัย” “ยาโหย” “กาหัย” หรือ “กะแตแหล” นั้น ก็คงจะเป็น ภาษาอื่นที่ติดเข้ามา และต่อมาอาจจะมีเสียงเพี้ยนไปจากภาษาเดิม

ส่วนคำว่า “มะม่วงหิมพานต์” ก็คงจะเรียกตามลักษณะที่มีใบและต้นคล้ายมะม่วง แต่เป็นมะม่วงที่ชาวภาคกลางไม่เคยพบเห็นเลย ก็เลยโมเมให้เป็นต้นไม้ป่าหิมพานต์ไปเสียเลย

แต่การเรียกชื่อพืชชนิดนี้เอง “ชาวนครศรีธรรมราช” มีสาเหตุแตกต่างกับชาวเมืองอื่นๆ คือ เป็นชื่อที่มียับประวัติ โดยมีนิยายปรัมปราเล่ากันมาว่า “ในสมัยโบราณกาล ที่นครศรีธรรมราชยังเป็นมหาอาณาจักรทางภาคใต้ ครั้นนั้นศรีธรรมราชมหานคร ได้มีสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรสุโขทัยทางภาคเหนือ ได้ติดต่อบรรดาอำเภอยังฉันทมิตร จนกระทั่ง พญาร่วงหรือพระร่วงเจ้า ราชธิบดีแห่งอาณาจักรสุโขทัยได้เสด็จมายังศรีธรรมราชมหานคร ในครั้งนั้นมีชาวเมืองผู้หนึ่งได้เอาผลของพืชชนิดหนึ่งมาถวายพระร่วงเจ้า เมื่อพระองค์ได้เสวย ก็ได้ทรงกัดเอาเมล็ดที่อยู่ข้างใน ทำให้อย่างในเมล็ดไหลเยิ้มออกมา จนทำให้เนื้ออ่อนในพระ

โอบุษฐ์พองจนเป็นแผล พระร่วงเจ้าได้รับทุกขเวทนายิ่งนัก ทำให้พระองค์ไม่พอพระราชหฤทัยในผลไม้ชนิดนี้ที่ว่า มีเมล็ดอยู่ข้างใน และมียางเป็นพิษ แต่ก็ยังโปรดที่เนื้อไม้รสหวานหอมอยู่ จึงได้สาปสั่งว่า ตั้งแต่บัดนี้ต่อไปให้เมล็ดค้อออกมาอยู่นอกเนื้อเถิด ตั้งแต่บัดนั้นมา ผลไม้ชนิดนี้ ก็มีเมล็ดค้ออยู่นอกเนื้อตั้งแต่บัดนั้น” และต่อมาเรียกผลไม้ชนิดนี้ว่า “ยาร่วง” คำว่า “ยา” มาจากคำว่า “พญา” ส่วนคำว่า “ร่วง” ก็คือ “พระนามของพระราชอาธิบดีแห่งอาณาจักรสุโขทัย” นั่นเอง

ยาร่วง หรือ มะม่วงหิมพานต์ เป็นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง ซึ่งอยู่ในตระกูลเดียวกับมะม่วง มีถิ่นอยู่ทั่วไปในภูมิภาคที่มีอากาศร้อนและฝนตกชุก เป็นต้นไม้ที่ผลัดใบ สูงราวๆ 6-12 เมตร แผ่กิ่งก้านสาขาเป็นพุ่มกว้างออกไปโดยรอบประมาณ 4-10 เมตร มีใบหนาคล้ายใบมะม่วง แต่ปลายใบบ่อมน โคนใบแหลม ยาวประมาณ 15-12 เซนติเมตร กว้างประมาณ 5-7.5 เซนติเมตร ออกช่อดอกที่ปลายกิ่ง ช่อดอกยาวประมาณ 15-25 เซนติเมตร บางดอกมีเกสรตัวผู้ บางดอกมีทั้งเกสรตัวผู้และเกสรตัวเมียอยู่ในช่อดอกเดียวกัน ดังนั้นการผสมพันธุ์จึงทำการผสมในช่อเดียวกัน

ผล มีลักษณะประหลาดทั้งกล่าแล้ว คือ ส่วนที่เป็นผล ก็คือ ก้านของดอกที่ขยายพองขึ้น และส่วนที่เป็นผลจริงๆ คือ เมล็ด ที่มีรูปร่างเหมือนไตห้อยติดอยู่กับผล (ผลปลอม) เมล็ดขนาดยาวประมาณ 3 เซนติเมตร กว้างประมาณ 2.5 เซนติเมตร ถ้าผ่าเมล็ดออก เปลือกของเมล็ดจะหนาราว 2-3 มิลลิเมตร เมล็ดในมีสีขาวนวลประกบกัน 2 ซีก เปลือกหุ้มเมล็ดมียางสีน้ำตาลอ่อน มีลักษณะเป็นกรด ถ้าถูกผิวหนังจะทำให้พองเหมือนถูกร้อนหรือไฟลวก (ทางภาคใต้เรียกว่าไหม้ คือ เหมือนถูกร้อนไฟไหม้) และเป็นแผลเปื่อยเน่า

ยางในเปลือกหุ้มเมล็ด หรือน้ำมันที่เปลือก มีประโยชน์ทางอุตสาหกรรมมากใน ปัจจุบันได้สกัดยางดังกล่าวออกมาเป็นน้ำมันที่มีสารฟีนอล ซึ่งประกอบด้วยกรด อนาคตคิด 90% และคาร์บอล 10% ได้นำมาใช้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของผลิตภัณฑ์ทางอุตสาหกรรมได้ไม่น้อยกว่า 900 สูตร เช่น น้ำมันขัดเงา สีทาบ้าน แผ่นคลัช ผ้าเบรครถยนต์ ยารักษาโรคผิวหนัง ทำพลาสติก แคล็ก แลคเกอร์ หุ้มสายไฟฟ้า สายพาน กระเบื้องปูพื้น ยางเทียม เคลือบโลหะป้องกันสนิม ยากำจัดศัตรูพืช ทำผ้าหมักพิมพ์ ยาป้องกันโรคพื้นผิวมอเตอร์ เกล็ด ไกนาโม ฯลฯ

เปลือกของเมล็ด ใช้ทำสีย้อมผ้า

ยางที่ลำต้น ยังสามารถนำมาทำกาวยุติได้เป็นอย่างดี

ยอดอ่อนและใบ ใช้เป็นผักจิ้มหรือผักเหนาะ แก้กึ่งร่วนและแก้อเลี่ยนได้เป็นอย่างดี

อย่างดี

ผล เมื่อสุกใช้รับประทานเช่นเดียวกับผลไม้สุก น้ำที่คั้นได้ใช้เป็นเครื่องดื่ม ทำแยม ลูกกวาด น้ำส้มไวน์ ได้เป็นอย่างดี มีคุณภาพทางอาหารสูง คือ มีแป้ง 11% น้ำตาล 15% มีวิตามินซี วิตามินเอ และแคลโรทีน ตลอดจนธาตุอื่น ๆ

เนื้อในเมล็ด ใช้ประกอบอาหารได้ทั้งคาวหวานหลายชนิด มีคุณค่าทางอาหารสูงเทียบได้กับถั่วต่างๆ คือ มีโปรตีนสูงถึง 21.2% มีไขมัน 47% แป้ง 22% วิตามินเอ วิตามินบี 1 วิตามินบี 2 และแร่ธาตุต่างๆ อีกมาก ซึ่งมีคุณค่าและพลาณามัยแก่ร่างกายทั้งสิ้น

มะม่วงหิมพานต์ หรือ ยาร่วงพันธุ์พื้นเมืองในภาคใต้ของประเทศไทยโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 2 พันธุ์ ตามลักษณะสีของผล คือ

1. พันธุ์เหลือง คือ ลักษณะผลเมื่อสุกมีสีเหลืองจัด บางพันธุ์ผลกลม บางพันธุ์ผลยาว บางพันธุ์ผลป้อม รสชาติฝืดก้น บางพันธุ์รสหวาน บางพันธุ์รสฝาด บางพันธุ์รสหอมเปรี้ยวอมหวาน ลักษณะของเมล็ดไม่ค่อยแตกต่างกันนัก ลักษณะใบอ่อนของพันธุ์สีเหลืองคือ ยอดอ่อนมีสีเขียวปนเหลือง ใบโตบางเรียวยาว ให้ผลตก

2. พันธุ์ครั่ง คือ ลักษณะเมื่อสุกจัด ผลสีแดงเหมือนสีครั่ง ลักษณะทั่วไปของผลเช่นเดียวกับพันธุ์สีเหลือง ยอดอ่อนมักมีสีน้ำตาล ใบค่อนข้างมนและหนา

นักพฤกษศาสตร์มีความเห็นว่าเป็นพืชพื้นเมืองของทวีปอเมริกาใต้ เพราะปัจจุบันมีปลูกกันทั่วไป ตั้งแต่เม็กซิโกจนถึงเปรู ต่อมาได้ขยายพันธุ์ออกไปอย่างกว้างขวางในทวีปแอฟริกา อเมริกาเหนือ และตามหมู่เกาะต่างๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิก ตลอดจนถึงทวีปเอเชีย

ประเทศที่นับว่าได้เป็นผู้ส่งผลิตผลจากมะม่วงหิมพานต์รายใหญ่ของโลก ได้แก่ อินเดีย โมแซมบิค แทนซาเนีย และ บราซิล ประเทศอุตสาหกรรมที่รับซื้อเมล็ดยาร่วงหรือมะม่วงหิมพานต์ คือ ประเทศญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และประเทศต่างๆ ในยุโรป

สำหรับความเห็นของนักพฤกษศาสตร์ในเรื่องถิ่นเดิมของพืชต่างๆ โดยเฉพาะ "ยาร่วง" หรือมะม่วงหิมพานต์นี้ ผู้เขียนไม่ค่อยจะเห็นด้วยนัก เพราะพืชชนิดนี้มีในภาคใต้

นานได้หลายศตวรรษแล้ว จะเห็นได้จากวรรณกรรมพื้นบ้านของภาคใต้ ที่ได้เขียนพรรณนาถึงต้นไม้ชนิดนี้ไว้ด้วย เช่น ในเรื่อง "ไอ้ลูกหมี่" จากข้อความที่ว่า "เดินป่าลวกก เก็บยอดหัวค้อก ยกย่างวางมา เค็ดได้ยอดหัว มังคัริมทาง" วรรณกรรมพื้นบ้านเหล่านี้ เขียนขึ้นก่อนสมัยของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) มีผู้สันนิษฐานว่า พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ได้นำเข้ามาจากอินเดีย เมื่อ ปี พ.ศ. 2444 พร้อมยางพารา) เสียอีก ผู้เขียนคิดว่าพืชผลชนิดเดียวกันอาจจะขึ้นอยู่ในภูมิประเทศที่เหมือนกันก็ได้ แต่ไม่มีใครสังเกตหรือเห็นประโยชน์ เมื่อไปพบเห็นเขาที่บ้านอื่นเมืองอื่นว่าเป็นพืชที่มีประโยชน์ จึงได้นำเข้ามาเผยแพร่อีกที่หนึ่งก็อาจจะเป็นได้

ยาร่วง หรือมะม่วงหิมพานต์ เป็นพืชผลที่ใกล้ชิดกับคนภาคใต้วากกว่าพืชที่ขึ้นหน้าขึ้นตางชนิดอื่นของภาคใต้ เช่น ทุเรียน มังคุด ลางสาด หรือ เงาะ เสียอีกด้วยซ้ำไป เพราะเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ทั่วไปในดินแดนทุกส่วนของภาคใต้ เด็ก ๆ ตามชนบทเอาเมล็ดของมันมาเป็นวัสดุอุปกรณ์ใช้ในการเล่นเพื่อออกกำลังกาย เพื่อฝึกทักษะในความแม่นยำ เช่น ในการเล่นฟัตราว ฟัตวง ฯลฯ นอกจากนี้ยังเอาเมล็ดของมันมาหมกไฟหรือคั่วใช้เป็นอาหารรับประทานตามประสาเด็กได้อีกด้วย ผู้เขียนจึงใกล้ชิดกับมันมากมาแต่เด็กแต่น้อย

แต่ในปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญไปเสียแล้ว ทำให้รู้สึกดีใจใน ความสำคัญของมันด้วยเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็อดเป็นห่วงว่า มันจะตัดจากคนยากคนจนหรือ ชาวชนบทไปเสียออกอย่างหนึ่งเหมือนนับสงอื่น ๆ ที่เคยเป็นมาแล้ว และกำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน

เอกสารประกอบการค้นคว้า-บทความเรื่องมะม่วงหิมพานต์ ของกรมส่งเสริมการเกษตร